

Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri

Mimar Tansu Değirmenci^{1*}
Doç. Dr. Nezihat Köşklük Kaya²

Geliş tarihi: 29.11.2019
Kabul tarihi: 06.12.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 20-34
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*..
Similarity Index 16%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, degirmencitansu@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-2639-6547
² Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, nezihat.koskluk@deu.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-2124-3314

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kültür ve kültürel miras, üzerine çokça fikir yürütülen, tanımlama yapılan ve sayısız tartışmaya konu olan kavramlardır. Topluların sahip olduğu ve kültür başlığı altında toplanan öğelerin bir kısmı somut ifadeler bularak günümüze kadar gelmiş ve kültürel miras olarak tanımlanmıştır. Tarih boyunca kültürel miras kavramına içinde bulunulan dönemin anlayışıyla çeşitli tanımlamalar getirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Bugün koruma anlayışının geldiği noktada korunması gerekli unsurların kapsamı yapılardan öteye geçerek değer ve anlamlar bütünü de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme sonucu koruma disiplini somut olmayan değerler ve bu değerlerin hayat bulduğu somut unsurlar tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların “miras” niteliğine yaptığı katkının irdelenmesidir. Somut olmayan değerlerin somut değerlerle birlikte ele alındığı çalışma kapsamında UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alan, bu listeye girmek için sağlanması gereken on kriterden biri olan ve somut olmayan kültürel değerlere vurgu yapan VI. kriteri içeren seçili kültürel miras alanları analiz edilmiştir. Örnekleme için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, anahtar yer ve anahtar kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Yapılan analiz sonucu bu miras alanlarında somut olmayan kültürel değerlerin kimi zaman bir işaretleme veya peyzajla, kimi zaman ise bir jeolojik oluşum veya yapı kompleksi gibi somut unsurlarla temsil edildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak somut kültürel miras olan mekan, özgün miras niteliğini somut olmayan değerleri üzerinden zaman içinde yaratmakta ve miras değerini atfeden miras taşıyıcıları tarafından yaşatılmakta, korunmakta ve aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO, Kültür Sözleşmeleri, Dünya Miras Listesi.

Contribution of Tangible and Intangible Values to the Heritage of a Place: UNESCO World Heritage Site Examples

Architect Tansu Değirmenci^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Nezihat Köşklük Kaya²

First received: 11.29.2019
Accepted: 06.12.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 20-34
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 16%

¹ Dokuz Eylül University, Turkey,
degirmencitansu@gmail.com,

ORCID ID 0000-0002-2639-6547

² Dokuz Eylül University, Turkey,
nezihat.koskluk@deu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0002-2124-3314

* Corresponding Author

ABSTRACT

Culture and cultural heritage are concepts which are widely discussed, defined and subject to numerous discussions. Some of the elements that the societies possess and gathered under the title of culture have come to our day by finding concrete expressions and defined as cultural heritage. Throughout history, various definitions have been introduced to the concept of cultural heritage and its scope has been expanded. Today, at the point where conservation understanding comes, the scope of the elements that need to be protected has expanded beyond the structures to include the whole of values and meanings. As a result of this enlargement, the intangible values and the tangible elements in which these values come to life began to be discussed in the discipline of conservation. The aim of the study is to examine the contribution of the tangible and intangible dimensions of the cultural assets that need to be protected to the quality of "heritage". In this study, the association of intangible values with concrete values was analyzed through selected cultural heritage sites included in the UNESCO Heritage List and containing criteria VI. The areas selected for the sample were included in the World Heritage List by including only criteria VI and were considered as the main data source within the scope of the study in question. The method used in this analysis process is to associate and interpret key sites and key concepts with selected heritage sites. As a result of the analysis, it was found that intangible cultural values in these heritage areas were sometimes represented by a marking or landscape, and sometimes by concrete elements such as a geological formation or building complex. Consequently, as a tangible cultural heritage, space creates its original heritage quality over time through its intangible values and is maintained, protected and transmitted by heritage carriers who attribute the heritage value.

Keywords: Cultural Heritage, Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Culture Conventions, World Heritage List

GİRİŞ

Açılımı “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü” olan UNESCO (United Nations Education, Science and Culture Organization) 16 Kasım 1945 tarihinde kurulma kararı alınan ve Türkiye de dahil olmak üzere 20 ülkenin 4 Kasım 1946 tarihinde onadığı, uluslararası platformda birçok sektörde öncü faaliyetler yürüten Paris merkezli bir organizasyondur (UNESCO Türkiye, 2018). Kuruluşundaki temel misyon “insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışmasını kurma ve yeniden oluşması muhtemel bir savaş ortamını engelleme” fikridir. UNESCO eğitim, bilim ve kültür sektörlerinde hazırladığı sözleşme ve yürüttüğü faaliyetlerle öncü bir rol üstlenmiştir. Özellikle kültür sektöründe hazırladığı 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ve 2003 yılında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile koruma disiplinine büyük çapta destek sağlamıştır.

Bugün miras olarak kabul ettiğimiz şeyin, ortaya çıktığında miras olmadığı söylenebilir. Bir unsur birçok ve çeşitli faktörün devreye girmesiyle miras olmaktadır (Skounti, 2009, s. 138). 20. yüzyılda artan koruma bilinciyle birlikte kültürel miras kavramı ve kültürel mirası koruma yöntemleri üzerine yoğunlaşan tartışmalar uluslararası platforma taşınarak bazı örgütlerin desteklerini almıştır. UNESCO’nun da içinde bulunduğu bu örgütler finansal ve eğitimci katkılarıyla günümüz koruma yaklaşımlarını etkilemişlerdir. Tarih boyunca kültürel miras kavramına içinde bulunulan dönemin anlayışıyla çeşitli tanımlamalar getirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Günümüzde koruma döngüsü içinde öznelerin önemi artmış ve kültürel miras kimi zaman bireylerin kimi zaman toplulukların ona yükledikleri anlam sebebiyle de korunmaya değer bir statüsü kazanmıştır (Eryazıcıoğlu, Cengiz, 2018, s.638). Bu bağlamda kültürel mekanlar inşa edildikleri biçimden ziyade barındırdıkları anlam ve temsil ettikleri değerlerle birlikte korunarak gelecek nesillere aktarılan bir hal almıştır. İnsan-kültür-mekan ilişkisi odaklı bir miras anlayışı halk bilimi disiplini de etkilemiş ve bu alanda yürütülen çalışmalar odağını sadece üretimlere değil, kültür aktarımında ve kolektif belleğin kurulması ve korunmasında önemli bir rolü olan mekanlara da yönelmiştir (Oğuz, 2018; Selçuk, 2018). Tarihi yapıların ömrünü fiziksel ve ekonomik parametrelerle ilişkilendiren Tekeli’nin (t.y., s.6) yaklaşımına ek olarak günümüz koruma anlayışında kültürel mirasın ömrü somut olmayan parametrelerle de ilişkilendirilmiş durumdadır. Somut ve somut olmayan mirasın arasındaki ayrımın sadece metodolojik olduğu yeni yeni kabul görmüştür (Skounti, 2011, s. 39). Somut olmayan kültürel miras, insanlığın tarih boyunca kuşaktan kuşağa aktararak canlı tuttuğu edebiyat, sanat, şölen, bilgi ve becerilerinden meydana gelen ortak belleğidir (Yakıcı, 2013, s. 31). Yani somut olmayan kültürel miraslar sosyal bileşenleri olmadan var olamaz (Urbinati, 2011, s. 90). Somut miras ise bu yaratımların üretildiği veya temsil edildiği çeşitli tür ve ölçekte unsurlardır.

UNESCO, kültürel miras kavramının tanım, içerik ve kapsamına yönelik önemli gelişmelerin analizi için uygun veriler sunmaktadır. Özellikle Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı miras alanlarının üstün evrensel değerinin ölçülmesine yardımcı olan kriterler korunması gerekli görülen kültürel miraslara bakış açısının anlaşılmasında önemli kaynaklardır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi’ne girebilmek için sağlanması gerekli on kriterden birisi olan VI. kriter somut ve somut olmayan kültürel değerleri birlikte ele alarak mirasın bütüncül korunmasını önemsemektedir. Bu çalışmanın amacı, UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alan korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların “miras” niteliğine yaptığı katkının irdelenmesidir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, çalışma ile ilgili literatür taramasının ardından UNESCO Dünya Miras Alanları üzerinden anahtar yer ve anahtar kavramların üretilmesi ve bu kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Seçili miras alanlarının ortak özelliği ise sadece VI. kriter ile yani sadece somut olmayan kültürel değerleri ile miras statüsünü kazanmalarıdır. Bu çalışmada kültürel mirasa bakış açısı UNESCO’nun en çok kabul gören iki sözleşmesi olan 1972 ve 2003 tarihli sözleşmeler üzerinden analiz edilerek, VI. kriter kapsamında somut ve somut olmayan kültürel değerlerin miras alanlarında birlikte ele alınışı incelenmiştir. Elde edilen anahtar kavramlar ve anahtar yerler doğrultusunda kavram-miras alanı-miras yapısı ilişkisi örnek miras alanları üzerinden irdelenmiştir. Örneklem için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Miras alanlarının içerdiği somut unsurların türü ve niteliği, olağanüstü evrensel değerini veren somut olmayan kültürel değeri ile birlikte ele alınarak miras değerine katkısı analiz edilmiştir.

UNESCO SÖZLEŞMELERİNDE KÜLTÜREL MİRAS

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kültürel varlıkların korunması devletlerin kendi egemenlik sınırları içinde sorumlu oldukları bir konu olarak görülürken, 1970'li yıllara gelindiğinde kültürel ve doğal mirasın barış zamanında korunması için ilk çabalar ortaya çıkmış ve "insanlığın ortak mirası" kavramı uluslararası platformlarda ve toplum içinde giderek kabul görmeye başlamıştır (Akipek, 2001; Başlar, 2011). 1960'lı yıllarda meydana gelen ve kültür varlıklarını tehdit eden tehlikeler karşısında koruma faaliyetleri için uluslararası işbirliği ihtiyacı doğmuştur. Özellikle 1966'da Venedik ve Floransa'da meydana gelen taşkınlar ve Mısır'da Nubian Anıtları'nın Aswan Barajı sebebiyle su altında kalma tehlikesi çeşitli platformlarda yürütülen tartışmaların ana konusu olmuştur (Akipek, 2001; Başlar, 2011).

Başta UNESCO olmak üzere birçok uluslararası örgütün desteklediği koruma faaliyetleri artmış ve hukuki düzenlemelerle koruma faaliyetleri için uluslararası standartlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde yürütülen çalışmalar, UNESCO'nun hazırladığı ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan en önemli kültür sözleşmesi olarak sayabileceğimiz "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"nin ortaya çıkışını da hızlandırmıştır (Akipek, 2001, s.14). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan UNESCO Genel Konferansı'nda kabul edilip 17 Aralık 1975 yılında yürürlüğe girmiştir (UNESCO, 1972). Türkiye Sözleşme'yi 23 Mayıs 1982 tarihinde onaylamış ve sözleşme 14 Şubat 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (UNESCO Türkiye, 2018). 1972 sözleşmesinin neredeyse tüm devletler tarafından kabul edilmesi (192 devlet) kültürel miras farkındalığının göstergesidir (Schreiber, 2019, s. 125). Sözleşme kapsamında, devletlerin ulusal miraslarını saptayarak muhafaza etme gayretlerini destekleyen bir uluslararası işbirliği ve yardım sisteminin kurulması; insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen üstün evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal mirasların dünyaya tanıtılması; bu mirasa sahip çıkma ve koruma bilincinin gençlere aktarılması ve çeşitli sebeplerle bozulan veya yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Sözleşmede korunması gerekli kültür mirası, kültürel ve doğal miras olarak iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Kültürel miras başlığı altında anıtlar, yapı grupları ve sitler incelenirken, doğal miras başlığı altında fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından oluşan doğal anıtlar, jeolojik fizyografik oluşumlar, tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği alanlar ve üstün evrensel değeri olan doğal sitler incelenmektedir. Sözleşme doğrultusunda "Dünya Mirası Listesi" ve "Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi" oluşturulmuştur (UNESCO, 1972). UNESCO'nun 1972 öncesi hazırladığı kültür sözleşmelerine hakim olan kültürel miras bakış açısı önceliği "objeler"e yani taşınabilir tarihi eserlere vermektedir ve sözleşmeler tarihi eser kaçakçılığını önleme amaçlıdır (Oğuz, 2013, s.6). Düzenlendiği alanda ağırlığı olan uluslararası bir metin olarak Dünya Miras Sözleşmesi'nde, ilk defa "property" (varlık) yerine "heritage" (miras) teriminin kullanılması, korunması gerekli değerlerin tek bir devlete ait olmanın ötesinde, ayrı bir önem taşıdıklarının kabulü anlamına gelmektedir (Akipek, 2001, s.13). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi öncüllerinden farklı olarak taşınmaz kültürel değerler için bir sözleşmedir ve yapı/mimari odaklıdır (Oğuz, 2013, s.7).

1972 Sözleşme'si bütünüyle somut miraslara odaklanmıştır ve bu somut miras çevresinde oluşan kültürel aktarımlara değinilmemiştir. Kültürü oluşturan maddi ve manevi değerlerin sadece maddi yönüyle ilgilenen ve sosyo-kültürel dinamikleri göz ardı eden bu sözleşme bütüncül koruma yaklaşımına uymamaktadır (Metin Basat, 2013, s.62). Sözlü anlatımlarla kuşaktan kuşağa aktarılan ve bu şekilde yaşatılan kültürel miras hakkında sözleşme düzeyinde bir düzenlemenin yapılmamış olması, 1972 tarihli sözleşmenin kültürel miras tanımlamasından sonra daha güçlü bir şekilde eleştirilmeye başlanmış ve eleştiriler 1973 yılında Bolivya'da düzenlenen toplantının gündemini oluşturmuştur. Bolivya Deklarasyonu olarak UNESCO tarihine geçen bu belgenin en önemli özelliği ilk kez bu düzeyde bir belgede folklorun korunması gereken bir kültürel miras olarak tanınması ve tanımlanmasıdır (Oğuz, 2013, s.7). 1982 yılına kadar korunması planlanan kültürel miras için folklor terimi kullanılmıştır. Folklor terimi ilk ortaya atıldığında geçmişi sabit, değişmez olduğu bir dünyada bu terimin anlamı ve kapsamı durağan ve sabitti ancak küresel olarak birbirine bağımlılığın arttığı koşullar altında bu anlam, işaret ve tarifler değişken hale gelmiştir (Kuutma, 2018, s. 20). 1982 yılında UNESCO bünyesinde Materyalsiz Miras Bölümü kurulmuş ve folklor yerine materyalsiz miras veya manevi miras terimleri kullanılmıştır. Terimleştirme kaygısı 1989 yılında düzenlenen Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı'nın adından da anlaşılmaktadır. 1972 Sözleşmesi dışında kalan kültürel

mirasın terimsel karşılığı 2003 yılına kadar tartışma konusu olmuştur (Oğuz, 2013, s.10). UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nın 17 Ekim 2003 tarihli oturumunda kabul edilen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" tanımladığı somut olmayan kültürel miras kapsamında, kültürel mirasın yaşatılarak korunmasına öncelik vermiş ve ortak bellek, paylaşılan deneyim, toplumsal kimlik veya tarihsel süreklilik gibi boyutlarını da korumayı hedeflemiştir (UNESCO, 2003). 2003 tarihli sözleşmeyi geçmiş yıllarda düzenlenen belgelerden ayıran yanı sıra, obje odaklı olmaması ve kültürel mirası onu üreten, yaşatan ve aktaran bilgi, gelenek ve birikim ile birlikte korunmayı hedeflemiş olmasıdır (Oğuz, 2013, s.11). Geçmiş belgelerde kullanılan "preservation" (koruma) kelimesine karşılık bu sözleşmede içinde kullanılan "safeguard" (bağlamında yaşatma) kelimesinin tercihi de sözleşmeler arasındaki koruma yaklaşımı farkını ortaya koymaktadır (Metin Basat, 2013, s.64). Somut olmayan kültürel miraslarda "süreci" korumaya hedeflenen yaklaşım ile somut kültürel miraslarda "sonucu" korumaya odaklanan yaklaşım farklı bakış açıları ve sonuçları beraberinde getirmektedir. Somut olmayan kültürel miras da geleneksel mimari tekniklerinin korunması konusunu destekler ancak sadece üretilen "sonuç" üzerine odaklanan bir eğilim göstermez. Söz konusu yapının üretilme şekli, usta-çırak ilişkisi, deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılma şekilleri ve yapının parçası olduğu sosyokültürel olaylar yani bağlamıyla kurduğu ilişki 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi açısından önemlidir (Gürçayır, 2011). Diğer yandan küresel ölçekte yerel olanı korumayı amaçlayan sözleşme, uygulama, değerlendirme, denetim ve yönetim mekanizmaları ile küresel ve yerel arasındaki dengeyi gözetmek zorundadır (Ölçer Özinel, 2018, s. 32). Hazırlandıkları dönem içinde önemli adımlar olarak görülen bu iki sözleşmenin yönetsel olarak ortak noktası ise odaklarına aldıkları miraslar için koruma ve yaşatma yöntemi olarak listeleme yöntemini tercih etmeleridir. Bugün gelinen noktada UNESCO, insanlığın ortak mirasına yönelik yürüttüğü kampanyalarla ve hazırladığı kültür sözleşmeleriyle birlikte uluslararası platformda koruma yaklaşımlarında dikkate değer bir konuma sahiptir. UNESCO 2003 sonrası genişlettiği koruma kapsamına paralel olarak, sonraki yıllarda hazırladığı metinlerde 1972 ve 2003 sözleşmelerinin ortaklıklarına değinmiş ve somut ve somut olmayan değerlerin bütüncül korunmasını önemsemiştir. Kültür çalışmalarının geliştirdiği yaklaşımların analizi için önemli bir kaynak sunan Dünya Miras Listesi, somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte ele aldığı VI. kriteri ve bu kriteri içeren miras alanları ile bütüncül korumaya önemli örnekler sunmaktadır.

UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARINDA SOMUT OLMAYAN DEĞERLERİN SOMUT DEĞERLERLE BİRLİKTE ELE ALINMASI

Bir alanın Dünya Miras Listesi'ne dahil edilebilmesi için üstün evrensel değere sahip olup olmadığını belirlemek adına Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen 10 kriterin, ilk altısı kültürel miraslarda, kalan dördü de doğal miras alanlarında aranmaktadır. Bu kriterler:

- I. İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması
- II. Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi
- III. Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması
- IV. İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olması
- V. Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması
- VI. İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması
- VII. Üstün doğal görünelere veya eşsiz doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip alanları içermesi
- VIII. Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olması
- IX. Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ve hayvan ve bitki topluluklarının evrim ve gelişiminde devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri sunan istisnai örnekler olması

X. Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değere sahip tehlike altındaki türleri içeren yerler de dahil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları içermesi” (UNESCO Türkiye, 2018).

Bu on kriter incelendiği zaman VI. kriterin diğer dokuz kriterden farklı olarak somut olmayan değerlere vurgu yaptığı görülmektedir. Günümüz mimari koruma disiplininin ana hedeflerinden olan “bütüncül koruma” yani somut ve somut olmayan değerlerin birlikte korunması konusu düşünüldüğünde bu kriterin somut değerlere vurgu yapan diğer dokuz kriterle birlikte yer alması koruma alanı açısından çok önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı VI. kriterin işaret ettiği somut olmayan değerlerin, diğer kriterlerin sağlamış olduğu miras statüsüne yaptığı katkının ortaya konmasıdır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle VI. kriteri içeren miras alanları incelenmiş, miras sınırları içinde bulunan somut unsurlar ve bu unsurların taşıdığı somut olmayan değerler analiz edilmiş (Tablo 2) ve bu bağlamda öne çıkan anahtar kavram ve anahtar yerler listelenmiştir (Tablo 1). Örnekleme için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Miras alanlarının içerdiği somut unsurların türü ve niteliği, olağanüstü evrensel değerini veren somut olmayan kültürel değeri ile birlikte ele alınarak miras değerine katkısı analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, anahtar yer ve anahtar kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır.

VI. kriteri içeren miras alanlarının taşıdığı somut olmayan kültürel değerler analiz edildiğinde elde edilen başlıca kavramlar; toplumsal bellek, inanç sistemi, gelenekler, fikir ve idealler, sanat tarihi, sözlü ve yazılı anlatımlar, keşif ve bilim, tarihi olaylar, yazı ve dil tarihi, kişiler ve insanlık tarihidir (Tablo 1). Bu kavramlar üzerine kurulu somut olmayan kültürel değerleri temsil eden somut kültürel miraslar analiz edildiğinde ise elde edilen başlıca yerler; arkeolojik sit alanları, tekil yapılar ve yapı grupları, kültürel peyzajlar, sokak ve meydanlar, endüstri tesisleri, yol ağları ve rotalar, bölge ve şehirler, mezar alanları, köprü ve limanlar, mağara ve jeolojik oluşumlar, işaretlemeler ve sembolik yapılardır (Tablo 1).

KAVRAMLAR	YERLER
Toplumsal Bellek	Arkeolojik Sit Alanları
İnanç Sistemi	Tekil Yapılar ve Yapı Grupları
Gelenekler	Kültürel Peyzajlar
Fikir ve İdealler	Sokak ve Meydanlar
Sözlü ve Yazılı Anlatımlar	Endüstri Tesisleri
Sanat Akımı	Yol Ağları ve Rotalar
Tarihi Olaylar	Bölge ve Şehirler
Yerleşim Tarihi	Mezar Alanları
Yazı ve Dil Tarihi	Köprü ve Limanlar
Keşif ve Bilim	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
Kişiler	İşaretlemeler ve Sembolik Yapılar

Tablo 1: UNESCO Dünya Miras Alanlarında VI. Kriterin Temsil Ettiği Başlıca Kavramlar ve Yerler (Hazırlayan: Mimar Tansu Değirmenci, 2019)

KAVRAM	MİRAS ALANI	MİRAS YAPISI
Toplumsal Bellek	Senegal, Goree Adası	Tarihi Şehir
	Polonya, Auschwitz Birkenau	Yapı Grubu
	Japonya, Hiroşima Barış Anıtı	Tekil Yapı
	Brezilya, Valongo Rıhtımı	Liman Yapısı
Gelenekler	Kanada, Head Smashed-In Buffalo Jump	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
	Burkina Faso, Eski Demir Metalurji Alanları	Yapı Grubu
	Nijerya, Sukur Kültürel Peyzajı	Kültürel Peyzaj
İnanç Sistemi	Fransa, Santiago de Compostela Yolları	Yol Ağı ve Rota
	Endonezya, Borobudur Tapınak Bileşenleri	Yapı Grubu
	Mısır, Nekropolü ile Eski Thebes	Yapı Grubu
Fikir ve İdealler	Bulgaristan, Rila Manastırı	Yapı Grubu
	ABD, Bağımsızlık Salonu	Tekil Yapı
	Fransa, Versailles Sarayı	Tekil Yapı
Sanat Tarihi	Le Corbusier'in Mimari Çalışmaları	Tekil Yapı
	İtalya, Floransa Tarihi Merkezi	Tarihi Şehir
	Almanya, Bauhaus ve Weimar Mimarlık Okulu	Tekil Yapı
Sözlü ve Yazılı Anlatımlar	İran, İran Bahçesi	Kültürel Peyzaj
	Çin, Çin Seddi	Tekil Yapı
	Irak, Babil	Arkeolojik Sit Alanı
Yerleşim Tarihi	Kanada, L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi	Tarihi Bölge
	İtalya, Valcamonica Kaya Çizimleri	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
	Avustralya, Tazmanya Sahrası	Kültürel Peyzaj
Keşif ve Bilim	Mozambik, Mozambik Adası	Tarihi Bölge
	Struve Geodetic Arc	İşaretlemeler
	Büyük Britanya, Jodrell Bank Gözlemevi	Yapı Grubu

Tablo 2: Kavram, Miras Alanı ve Miras Yapısı Örnekleri (Hazırlayan: Mimar Tansu Değirmenci, 2019)

Dünya Miras Listesi'nde VI. kriterin işaret ettiği somut olmayan kültürel değerler, özellikle sadece VI. kriteri içeren ve bu çalışma kapsamında ele alınan 12 miras alanına “Üstün Evrensel Değer”ini vermekte ve “Dünya Mirası” statüsünü kazandırmaktadır. Diğer kriterleri içererek Dünya Miras Listesi'ne giren alanlardan farklı olarak bu çalışma kapsamında ele alınan 12 miras alanında fiziksel yaratımın özgünlüğünden çok bu yaratımın temsil ettiği anlamların özgünlüğü ön plandadır (Değirmenci, Köşklük Kaya, 2019, s.835). Yani bu alanlarda gelecek nesillere aktarılmak istenen miras, somut kültürel mirastan öte bu mirasın taşıdığı anlamlar bütünü yani somut olmayan kültürel mirastır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım ağında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal bellek, söz konusu Dünya Miras Alanları'nda sıklıkla vurgulanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Somut olmayan kültürel miras değerini toplumsal bellek kavramı üzerinden kazanan miras alanları, toplumsal mücadelelerin bir yansıması ve temsil aracı olan hafıza mekanları olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bu hafıza mekanlarının korunma amacı insan-mekan-anı-anlam ilişkisi üzerine kuruludur ve somut kültürel mirasın ömrü bu ilişkinin sürdürülebilirliğine bağlıdır.

Toplumsal belleğin temsili için önemli miras alanlarından birisi olan Senegal Gorée Adası (Şekil 1), 1978 yılında Kültürel Miras kategorisinde Dünya Miras Listesi'ne giren ilk alanlarından birisidir. Miras alanı olarak kaydedilen ada, köle ticaretini kontrol altına almak isteyen Avrupa milletleri arasındaki rekabetin merkezinde yer almış ve Fransız koloni ticaretinin kaldırılmasına kadar köle konutlarından oluşan bir yapı deposu olmuştur. Gorée'nin üstün evrensel değerini veren somut olmayan kültürel mirasını yansıtan somut unsurlar arasında özellikle adaya hakim olan surlarla kaplı bir kayalık plato, Fransız valisinin eski konutu Relais de l'Espadon ve çok sayıda köle konutu bulunmaktadır. İngilizler, Portekizliler, Fransızlar ve Hollandalıların ardı ardına yönettiği bölgenin mimari dokusu, kölelerin nitelsiz konutları ve köle tüccarlarının nitelikli konutlarının bir aradalığının yarattığı kontrast ile karakterize edilmiştir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Gorée Adası, insan toplulukları tarihindeki en büyük trajedilerin istisnai bir ifadesidir: Köle Ticareti. Bu Bellek Adası'nın çeşitli somut unsurlarının (kaleler, binalar, sokaklar, meydanlar, vb.) her biri, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Afrika kıyılarının en büyük köle ticaret merkezi olan Gorée'nin tarihini anlatmaktadır (WHC, 2018).

1979 yılında Kültürel Miras kategorisinde Dünya Miras Listesi'ne giren Gana, Hisarlar ve Kaleler, Volta, Büyük Accra, Orta ve Batı Bölgeleri (Şekil 2) ise Almanya, İngiltere, Danimarka, Portekiz, İspanya, Hollanda, İsveç'ten gelen köle tüccarları tarafından farklı zamanlarda kullanılmıştır. Miras alanında bulunan hisar ve kale yapıları, köle ticaretinin son dönemindeki gelişmelerde ve dolayısıyla Amerika tarihinde ve sonrasında köle ticaretinin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Gana'nın Hisarları ve Kaleleri sadece Gana'nın tarihini değil, dört yüzyıl boyunca altın ticaretinin ve daha sonra köle ticaretinin odak noktası olarak dünyayı şekillendirmiştir. Avrupa-Afrika karşılaşmalarının ve Afrika diasporasının başlangıç noktasının önemli ve duygusal bir sembolüdür (WHC, 2018).

Şekil 1: Senegal, Gorée Adası (UNESCO Resmi Sitesi, Ko Hon Chiu Vincent, URL 1)

Şekil 2: Gana, Hisarlar ve Kaleler (UNESCO Resmi Sitesi, J. Nyangila, URL 2)

Polonya Auschwitz Birkenau, 1940-1945 Alman Nazi Toplama ve İmha Kampı'nda (Şekil 3) bulunan ve söz konusu dönem içinde çeşitli işlevlerde kullanılmış olan yapılar (Auschwitz I ve Auschwitz II-Birkenau kamplarının kalıntıları), insan sömürsünün merkezi ve sistematik cinayetlere öncülük eden

yöntemsel Nazi Hareketinin önemli bir kanıtı olarak 1979 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Miras alanında bulunan yapılar özgün bir mimarlık örneği ya da yok olan uygarlığın eşsiz bir kanıtı olarak değil, içinde yaşanan ve toplumsal bellekte yer etmiş bir milyondan fazla kişinin ölümüyle somut olarak ilişkili olduğu için koruma kararı alınmıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre, Alman Nazi rejimi tarafından Yahudilerin kasıtlı soykırımına ve sayısız insanın ölümüne sebep olan Auschwitz Birkenau, insanlığa karşı işlenen en büyük suçlardan birine karşı geri döndürülemez kanıtlar taşımaktadır. Aynı zamanda, korkunç sıkıntı koşullarında, Alman Nazi rejiminin özgürlük ve özgür düşüncüyü bastırmak ve bütün ırkları yok etmek için çabalarına direnen insan ruhunun gücüne dair bir anıttır. Alan, tüm insanlığın soykırım, ırkçı politikalar ve barbarlık için önemli bir hafıza mekanıdır ve insanlık tarihindeki bu karanlık bölümün, genç nesillere aktarılmasının ve aşırı ideolojilerin ve insan onurunun reddinin birçok tehdidinin ve trajik sonuçlarının bir işareti olduğuna dair kolektif hafızamızın bir yeridir (WHC, 2018).

1983 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren ve 2016 yılında miras alanı kapsamı genişletilen Amerika Birleşik Devletleri Porto Riko La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi'ndeki (Şekil 4) San Juan surlarında bulunan çeşitli askeri yapı örnekleri, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Amerika'nın gelişimini tanımlayan emperyalist mücadelelerin sembolüdür. Bu yapılar İspanyol dünyası için önemli kültürel bağların da sembolüdür. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar askeri mimarideki Avrupa'daki gelişmelerin Karayipler bağlamına uyumunu mükemmel bir şekilde göstermekte ve dört yüzyılı aşkın mimari, mühendislik, askeri ve politik tarihin sürekliliğini temsil etmektedir (WHC, 2018).

Şekil 3: Polonya, Auschwitz Birkenau (UNESCO Resmi Sitesi, P. Sawicki, URL 3)

Şekil 4: Porto Riko La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Ulises Jorge, URL 4)

1996 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Japonya Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi) (Şekil 5), günümüz koruma yaklaşımının genişleyen kapsamını temsil etmesi açısından listenin en çarpıcı örneğidir. Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi), 6 Ağustos 1945'te atom bombasının patladığı alanda ayakta kalan tek yapıdır, dolayısıyla yapısal bütünlük söz konusu değildir. Ancak somut olmayan kültürel mirasın temsili olan harap betonarme yapı gelecek nesillere aktarılması gerekli görülerek UNESCO tarafından çeşitli koruma listeleri ile (1972 ve 2003 tarihli sözleşmelerde hazırlanması kararı alınan koruma listeleri) koruma altına alınmıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi), insanlığın şimdiye kadar yarattığı en yıkıcı gücün ortaya çıkmasını takiben yarım yüzyıldan fazla bir süredir dünya barışının başarısının keskin ve güçlü bir sembolüdür (WHC, 2018).

2005 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Bosna-Hersek Tarihi Mostar Şehri Eski Köprü Alanı (Şekil 6), temsil ettiği anlamların yanı sıra miras listesinde az sayıda yer alan rekonstrüksiyon uygulamalarından birisidir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Eski Köprü ve çevresinin "Rönesansı" ile Mostar şehrinin sembolik gücü ve anlamı, farklı kültürel, etnik ve dini kökenlerden gelen toplulukların bir arada varoluşunun evrensel ve istisnai bir sembolü olarak görülmektedir. Ezici felaketler karşısında pekiştirilmiş ve güçlendirilmiş insan dayanışmasının barışçıl ve güçlü birlikteliğinin sonsuz çabalarının altını çizmektedir (WHC, 2018).

Şekil 5: Genbaku Dome (UNESCO Resmi Sitesi, Geoff Steven, URL 5)

Şekil 6: Bosna-Hersek, Tarihi Mostar Şehri Eski Köprü Alanı (UNESCO Resmi Sitesi, Silvan Rehfeld, URL 6)

2006 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Mauritius Aapravasi Ghat (Şekil 7), modern göçmen işgücü diasporasının doğuşunu temsil eden göçmen deposunun kalıntılarını içerir. Aapravasi Ghat'ta bulunan yapılar, küresel bir ekonomik sistem haline gelişin ve tarihin en büyük göçlerinden birinin ilk kanıtları olarak koruma altına alınmıştır. Miras alanı içindeki somut unsurlar, sadece modern sözleşmeli emek sisteminin gelişimini değil, aynı zamanda göçmenlerin bu yabancı topraklara gelirirken yanlarında taşıdıkları anılarını, geleneklerini ve değerlerini de temsil etmektedir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Aapravasi Ghat, 1834'te İngiliz Hükümeti tarafından köle işçiliği yerine sözleşmeli işçiliğin kullanıldığı "Büyük Deney" için seçilen ilk alan olarak, Hindistan'dan Mauritius'a şeker kamışı tarlalarında çalışmak veya dünyanın diğer bölgelerine aktarma yapmak için taşınan neredeyse yarım milyon sözleşmeli işçinin anıları ile fazlasıyla ilişkilidir (WHC, 2018).

Brezilya Valongo Rıhtımı Arkeolojik Bölgesi (Şekil 8) 2017 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiş bir alan olarak Afrika kökenli Amerikalıların belleği için bir referans noktası ve kimlik sembolüdür. Arkeolojik bölgede bulunan rıhtım kalıntılarının toplum için temsil ettiği değerler, günümüzde hala devam eden bazı ritüellerin yaratımında da etkili olmuştur. Miras alanının ortaya çıkarıldığı beş yıllık süre boyunca, yerel halk rıhtımın yıkanması gibi dini ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Valongo Rıhtımı, köleleştirilmiş Afrikalıların Amerikan kıtasına tarihi gelişile ilgili en önemli fiziksel kanıttır. İnsanlığın en korkunç suçlarından birine, tarihin en büyük zorla göç hareketini yaratan yüzbinlerce insanın köleleştirilmesine güçlü ve somut örnekler gösteren bir vicdan alanıdır. Afrika kökenlilerin Amerikan topraklarına bastığı ve köleleştirilmiş emek olarak yeni hayatlarına girdiği yer, birçok Afrikalı Brezilyalı'nın güçlü bir şekilde ilişkilendirebileceği acı verici anılar uyandırmaktadır. Bu hatıraları korumak için Valongo Rıhtımı'nın çevresi, sürekli olarak Afrika mirasını kutlayan çeşitli tezahürler için bir arena haline gelmiştir (WHC, 2018).

Şekil 7: Mauritius, Aapravasi Ghat (UNESCO Resmi Sitesi, Barbara Blanchard, URL 7)

Şekil 8: Valongo Rıhtımı Arkeolojik Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Maria Buzanovsky, URL 8)

Sürekliliği esas alan yapıyla gelenek kavramı, toplumların yarattığı, yaşattığı ve her bir kuşağın yeniden yorumladığı kültürün önemli bir parçası olarak, miras listelerinde ve kültür sözleşmelerinde sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı alanlarda gelenek kavramı iki şekilde ele alınmaktadır. İlki VI. kriter açıklamasında açıkça yer verildiği gibi "yaşayan gelenekler" in

sağladığı kültürel katkının söz konusu olduğu alanlardır. İkincisi ise geçmiş toplumların yaşamına yön veren köklü geleneklerin sağladığı kültürel katkının söz konusu olduğu alanlardır. İki durumda da kültürel mekan, geleneğin üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu bağlamda VI. kriterin tek başına kullanıldığı diğer bir miras alanı olan Kanada Head-Smashed-In Buffalo Jump (Şekil 9), bizon avcılığıyla ilgili yerel geleneği gösteren, oldukça iyi korunmuş bir peyzaj olarak 1981 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Bu peyzaj, 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden ve hala ova uluslarının “geleneksel bilgi tabanının” parçasını oluşturan bir avlanma örneğidir. Bu miras alanı dünyanın başka yerlerinde geleneksel av kültürlerinin yaşam biçimi ve uygulamaları üzerine önemli veriler sunmaktadır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Head-Smashed-In Buffalo Jump en büyük, en geniş ve en iyi korunmuş alanlardan biridir ve beş bin yıldan fazla bir süredir Kuzey Amerika'da bizonların var olduğu geniş bir arazide yaşayan Plains halkının ortak avcılık tekniklerini ve yaşam tarzını göstermektedir (WHC, 2018).

Şekil 9: Head-Smashed-In Buffalo Jump (UNESCO Resmi Sitesi, Maureen J. Flynn, URL 9)

Temsil ettiği fikir ve idealler üzerinden somut olmayan kültürel değerini tanımlayan miras alanlarının öne çıkan örneklerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Salonu (Şekil 10), 1979 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Miras alanı olan yapı, Bağımsızlık Bildirgesi'nin vurguladığı demokrasi ve evrensel özgürlük ilkeleriyle somut olarak ilişkilendirilmiş ve Amerika tarihi için temel bir öneme sahip olduğu kabul edilerek koruma kararı alınmıştır. Yapının temsil ettiği somut olmayan değerler aynı zamanda uluslararası ölçekte hukukçuları da etkilemiştir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre, Bağımsızlık Salonu'nda tartışılan, kabul edilen ve imzalanan Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağımsızlık Bildirgesi'nde (1776) ve Anayasa'da (1787) ifade edildiği gibi, devrim hakkı ve öz-yönetimin evrensel ilkeleri; Dünya çapında milletvekilleri ve politikacıları derinden etkiledi. İki belgenin temel kavramları, formatı ve hatta unsurları birçok ülkede ve Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde hükümet tüzüklerini etkilemiştir (WHC, 2018).

Fikir ve idealler kavramına diğer bir örnek Bulgaristan'da bulunan Rila Manastırı'dır (Şekil 11). Rila Manastırı temsil ettiği somut olmayan kültürel değerler sayesinde 1983 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Manastır, Ortaçağ'dan günümüze kadar Bulgar Ulusal Canlanması'nın en önemli manevi ve edebi merkezi olmuştur. Miras alanı yerin ruhunun korunduğu konum, bağlam, gelenek ve kullanım ile özgünlük koşulunu sağlamıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Rila Manastırı, kesintisiz bir tarihi sürekliliği yeniden kurmaya çalışırken Rila üzerine Slav değerleri kazandıran 19. yüzyıl Bulgar Rönesansı'nın sembolü olarak kabul edilir (WHC, 2018).

Şekil 10: Bağımsızlık Salonu (UNESCO Resmi Sitesi, Jean-Marc Duchesne, URL 10)

Şekil 11: Rila Manastırı (UNESCO Resmi Sitesi, Nikolas Oikonomou, URL 11)

Yerleşim tarihinin önemli dönüm noktalarına şahit olan somut unsurlar, bilimsel kanıt olmanın yanı sıra insan neslinin gelişimi ve farklı bölgelere yerleşimi gibi önemli anları ve anıları temsil etmesi sebebiyle korunması gerekli görülen miraslardır. Bu bağlamda önemli bir örnek olan Kanada L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi'nin (Şekil 12) taşıdığı somut olmayan kültürel değerlerin somut kültürel değerleriyle birlikteliği, bu alanın sadece VI. kriterle miras listesine girebilmesine yetmiştir. Miras alanında bulunan ve 11. yüzyıla tarihlenen Viking yerleşiminin kalıntıları, Kuzey Amerika'ya yerleşen Avrupalıların en eski kanıtı olarak korunmaktadır. Newfoundland Büyük Kuzey Yarımadası'nın ucunda yer alan arkeolojik alanda, Norse Grönland ve İzlanda'da bulunan yapılarla aynı dönem içinde aynı tarzda inşa edilen sekiz adet ahşap karkas ve çim çatılı yapı bulunmaktadır. 1978 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren alan, VI. kriter kullanımında öncü bir örnek olarak varlığını sürdürmektedir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre L'Anse aux Meadows, Kuzey Amerika'daki Vikingler tarafından kurulan ve Yeni Dünya'daki Avrupa yerleşiminin ilk kanıtı olarak ilk bulunan ve tek bilinen yerdir. Bu nedenle, insan göçü ve keşif tarihinde benzersiz bir dönüm noktasıdır (WHC, 2018).

Şekil 12: L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Ko Hon Chiu Vincent, URL 12)

Bu örneklerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular şunlardır:

- Bu çalışma kapsamında ele alınan somut ve somut olmayan değerleri birlikte barındırarak VI. kriteri tek başına sağlayan 12 miras alanında, mirasın ortak bellek ve paylaşılan deneyim boyutlarının vurgulandığı görülmektedir.
- Çalışma kapsamında ele alınan yerlerin “miras” ilan edilebilmesi için yapı bütünlüğünden önce somut olmayan değerlerinin bütünlüğü gereklidir.
- Bu alanları gelecek nesillere aktarılması gerekli miras yapan özellikleri, özgün fiziksel yaratımlar olmaları değil, yere özgü korunması gerekli değerleri temsil etmeleridir.
- Bu miras alanları toplumsal değerlerin bir ifadesi olarak önemli hafıza mekanlarıdır.
- Söz konusu miras alanlarının yapısal niteliği üstün evrensel değere sahip olmak için gerekli kriterleri tek başına karşılamamakta, yapılar (somut kültürel miras) somut olmayan kültürel boyutlarıyla bütüncül şekilde ele alındığında üstün evrensel değerine ulaşmaktadır.

- Bu miras alanlarında somut olmayan kültürel değerler kimi zaman bir işaretleme veya peyzajla, kimi zaman ise bir jeolojik oluşum veya yapı kompleksi gibi somut unsurlarla temsil edilmektedir.
- Bu bağlamda somut kültürel miras olarak mekan, özgün niteliğini zaman içinde kazanır ve anlamını atfeden miras taşıyıcıları tarafından yaşatılır, korunur ve aktarılır.
- Bu alanlarda gelecek nesillere aktarılmak istenen miras, somut kültürel mirastan öte bu mirasın taşıdığı anlamlar bütünü yani somut olmayan kültürel mirastır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım aşında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Kültürel miras kavramı tarih boyunca farklı bakış açıları ile tanımlanmış ve hazırlandığı dönemin koruma anlayışını yansıtan sözleşmeler, deklarasyonlar ve tavsiye kararlarıyla koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da korunması gerekli bir unsur olduğu 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde dile getirilmiş ve tartışılmış ancak bütüncül koruma bakış açısının sözleşmeye dönüşmesi 2003 yılını bulmuştur. Süreç boyunca somut ve somut olmayan kültürel miras tanım, kapsam ve terminoloji açılarından tartışılmıştır. Tanım ve kapsamının kesin olarak belirlendiği 2003 yılına kadar somut olmayan kültürel miras terimi gelenek ve folklor kavramlarıyla özdeşleştirilmiş, ancak 2003 sözleşmesinin ardından gelenek kavramının bu terimin sadece alt başlıklarından birisi olduğu ve kavramın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu kabul edilmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olan ve insan-anlam-mekan ilişkisini temel alan çeşitli ölçek ve durumda olan “yerler” ya da “miraslar” VI. kriteri sağlayarak üstün evrensel değerini kazanmıştır. Üstün evrensel değerini somut olmayan boyutlarıyla kazanan UNESCO Dünya Miras Alanları incelendiğinde, toplumsal bellek, inanç sistemi, gelenekler, fikir ve idealler, sanat tarihi, sözlü ve yazılı anlatımlar, keşif ve bilim, tarihi olaylar, yazı ve dil tarihi, kişiler ve insanlık tarihi kavramları ve bu kavramların somutlaştığı başlıca yerler olarak arkeolojik sit alanları, tekil yapılar ve yapı grupları, kültürel peyzajlar, sokak ve meydanlar, endüstri tesisleri, yol ağları ve rotalar, bölge ve şehirler, mezar alanları, köprü ve limanlar, mağara ve jeolojik oluşumlar, işaretlemeler ve sembolik yapılar karşımıza çıkar (Tablo 1).

Senegal, Gana, Mauritius ve Brezilya miras alanları, üstün mimari niteliklere sahip yapıları ya da önemli bir uygarlığın nadir örneklerini barındırdıkları için değil döneminin önemli sömürgecilik merkezleri olarak toplumun belleğinde önemli bir yere sahiptir. Bu belleğin temsilcileri olan çeşitli ölçekte ve nitelikte olan yapılar somut unsurlar olarak somut olmayan kültürel mirasın temsil araçlarıdır. Polonya ve Japonya miras alanları daha büyük ölçekli toplumların ve hatta dünyanın belleğinde yerini koruyan miras alanları olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Japonya miras alanı yarattığı maddi ve manevi yıkımların hatırası olmasının yanı sıra temsil ettiği anlamlar sebebiyle korunması gerekli görülen alanın somut olmayan kültürel değerleri, gelecek nesillere aktarılması istenen mirastır. Bu somut olmayan kültürel mirasların tüm insanlık tarafından tanınması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması UNESCO Kültür Sektörü'nün önemsedığı bir misyondur.

Bu çalışmada amaçlanan UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların “miras” niteliğine yaptığı katkının irdelenmesi doğrultusunda yapılan çalışma değerlendirildiğinde sonuç olarak Bu alanları gelecek nesillere aktarılması gerekli miras yapan özellikleri, özgün fiziksel yaratımlar olmaları değil, yere özgü korunması gerekli değerleri temsil etmeleridir. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım aşında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma ile ilgili taranan çeşitli kaynaklarda, konuya parçacı ya da lokal yaklaşmıştır. Bu makalede, mevcut kaynaklar değerlendirilmiş, birbirinden bağımsız bilgilerden, çalışmanın inceleme alanı kapsamında, birbirleriyle ilişkili yeni bilgiler üretilmiş ve örneklemeler üzerinden yorumlanmıştır. Mimari koruma çalışmalarına yönelik yeni bir veri alanı oluşturmayı amaçlayan bu çalışmada yer verilen somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikte ele alınması koruma disiplinine yeni boyutlar

kazandırmakta ve hali hazırda var olan interdisipliner etkileşim sahasını genişletmektedir. Bu açıdan da çalışma önemlidir. Korunması gerekli miras başlığı altında ele alınan ve uzun yıllar boyunca hemfikir olunan somut değerler artık tek başına değerlendirilmemekte, UNESCO'nun öncülük ettiği koruma çalışmaları sonucunda miras kavramının kapsamı birçok boyutu içine alacak şekilde genişlemektedir. Mimari koruma alanında uzun yıllar boyunca norm olarak kabul edilen sınırlar yavaşça erimekte ve yerini somut ve somut olmayan kültürel değerleri birlikte ele alan bütüncül koruma yaklaşımına bırakmakta ve mimari koruma eyleminin amacı ve kapsamı yeniden sorgulanmaktadır.

Bugün mimari koruma alanında yapılan tarihi doku analizleri fiziksel analizlerin ötesine geçerek korunması gerekli kültürel mirası bağlamı içinde ele almalı ve bütüncül koruma bakış açısını geliştirmelidir. Somut ve somut olmayan arasındaki bağ özümsemeli ve yere özgü çözümler geliştirilmelidir. Kültürel miras, yaratıcısı ve yaratıldığı bağlam içinde ele alınmalı ve temsil ettiği değerler bu doğrultuda korunmalıdır. Söz konusu tutumun koruma uygulamalarına adapte edilmesi bu alana yeni ve sağlıklı yaklaşımlar kazandırmış olacaktır. Uluslararası platformlarda yürütülen tartışmalarda kendine yer bulan bu bütüncül koruma yaklaşımı Türkiye bağlamına uyarlanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı miras alanları yeniden sorgulanmalı ve bu çalışmada ele alınan somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikteliği açısından zengin olan ülkemizin miras alanlarına VI. kriter adapte edilerek yeniden adaylık dosyası hazırlanmalıdır. Bu çalışmada sunulan yaklaşım ulusal ve uluslararası her ölçekte doğru kurgulandığı takdirde koruma eylemi amacına ulaşmış ve tamamlanmış olacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Yüksek Lisans Programı kapsamında Mimar Tansu Değirmenci'nin Doç. Dr. Nezihat Köşklük Kaya danışmanlığında yürüttüğü ve devam etmekte olan "UNESCO Dünya Miras Alanlarında Somut Olmayan Değerlerin Somut Değerlerle Birlikte Ele Alınması, Koruma Uygulamaları ve Örnekler" adlı tez çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akipek, S. (2001). Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşmenin değerlendirilmesi. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 13-39.
- Başlar, K. (2011). Kırkıncı yılında dünya mirası sözleşmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 7(27), 25-52.
- Değirmenci, T. ve Köşklük Kaya, N. (2019). Dünya miras alanları ve VI. Kriter. *Uluslararası Fen, Matematik ve Mühendislik Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (823-836). Elazığ: Asos Yayınevi.
- Eryazıcıoğlu, E. ve Cengiz, H. (2018). İnsan hakları odaklı bir kültürel miras sistemi için değerlendirme modeli. *Megaron Dergisi*, 13(4), 636-650.
- Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor Dergisi*, 23(92), 5-12.
- Kuutma, K. (2018 [2016]). From folklore to intangible heritage. çev. A. E. Aral, *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler* içinde (9-24). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Metin Basat, E. (2013). Somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte koruyabilmek. *Milli Folklor Dergisi*, 25(100), 61-71.
- Schreiber, H. (2019). Somut olmayan kültürel miras ve yumuşak güç-ilişkiyi keşfetme. *Kültürel Miras Yönetimi* içinde (117-139). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Selçuk, T. (2018). Mudurnu'da "Yerin Ruhu" üzerine değerlendirme. *2018 Uluslararası Mudurnu araştırmaları ahilik ve halk kültürü sempozyumu bildiri kitabı* içinde (366-386). Bolu: Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Skounti, A. (2009 [2016]). The authentic illusion: Humanity's intangible cultural heritage, the moroccan experience. çev. N. Avcı ve E. Karaman. *SOKÜM Sözleşmesi: yönelimler, eğilimler ve eleştiriler* içinde (137-154). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

- Skounti, A. (2011). The Lost Ring: UNESCO's world heritage and intangible cultural heritage. *Milli Folklor Dergisi*, 23(89), 28-40.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor Dergisi*, 25(100), 5-13.
- Oğuz, M. Ö. (2018). Somut olmayan kültürel mirasın mekanı. *Somut olmayan kültürel miras nedir? içinde* (87-90). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ölçer Özünel, E. (2018). Yeni hümanizm ve kırılğan miraslar: Küresel köyün yeni soylu vahşileri ve somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 30(120), 32-45.
- Tekeli, İ. (t.y.). Değişen toplum ve kültürel mirasın toplum için değişen anlamı. 19.05.2019 tarihinde https://www.academia.edu/27784674/DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN_TOPLUM_VE_K%C3%9CLT%C3%9CREL_M%C4%B0RASIN_TOPLUM_%C4%B0%C3%87%C4%B0N_DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN_ANLAMI adresinden erişildi.
- UNESCO (1972). Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage.
- UNESCO (2003). Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage.
- UNESCO Türkiye, UNESCO Tarihi. 08.11.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/99/2> adresinden erişildi.
- UNESCO Türkiye, Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme. 11.07.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinde erişildi.
- UNESCO Türkiye, somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. 11.07.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Center, 11.07.2018 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.
- Urbinati, S. (2011 [2016]). Communities, groups and individuals: the bearers of the intangible cultural heritage. what is the role attributed to these subjects in the convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage?, çev. T. Yıldız ve M. Özdemir, *SOKÜM Sözleşmesi: yönelimler, eğilimler ve eleştiriler* içinde (87-107). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Yakıcı, A. (2013). Bilimsel kuruluşlarda somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar. *Somut olmayan kültürel mirasın geleceği türkiye deneyimi* içinde (31-45), Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını

GÖRSEL KAYNAKÇA

- URL 1: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/159299> adresinden erişildi.
- URL 2: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/107850> adresinden erişildi.
- URL 3: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/119357> adresinden erişildi.
- URL 4: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/109626> adresinden erişildi.
- URL 5: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/130771> adresinden erişildi.
- URL 6: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/120229> adresinden erişildi.
- URL 7: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/113976> adresinden erişildi.
- URL 8: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/158889> adresinden erişildi.
- URL 9: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/119572> adresinden erişildi.
- URL 10: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/126684> adresinden erişildi.
- URL 11: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/123871> adresinden erişildi.
- URL 12: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/133717> adresinden erişildi.